

Orfeu, en qui somia
Bernat Metge, en
una pintura de Frans
Snyders i Theodoor
van Thulden
ARXIU

Orfebreria literària

Bernat Metge (Barcelona, 1345-1413) és l'autor
de 'Lo somni', que va escriure cap al 1399

Aquest 2018 farà sis-cents cinc anys que va morir Bernat Metge, l'autor de *Lo somni*, i més enllà de la seva lectura fragmentària en alguns instituts de batxillerat i estudi a les universitats dels països catalans és un d'aquells llibres en què el lector no universitari no sol endinsar-s'hi per un seguit de tòpics, entre els quals que la literatura medieval és feixuga a causa de la català de l'època en què fou escrit, a segles de distància del català normativitzat per Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans, i per l'ús d'una sintaxi allunyada de l'actual. Aquest argument es pot desmentir quan veiem que l'estructura de les construccions gramaticals té una cadència i un ritme que es van repetint de forma pràcticament igual al llarg del llibre, i fent un petit esforç durant les cinc primeres planes del llibre es copsen aviat aquestes formes escrites i es dissipen les prevencions inicials.

Pel que fa als mots, molts d'ells sentenen pel seu context i els que no són tan clars, solen anar en un vocabulari al final del llibre.

Paraules que es repetiran moltes vegades al llarg del text, la qual cosa farà que els dubtes de la seva comprensió s'esvaeixin ben aviat. Per als qui no heu entrat en aquest llibre el que segueix és un resum de l'obra i dels seus significats d'aquest text de les acaballes del segle XIV en què es posa de manifest la potencialitat del català com a llengua literària de la més alta exigència.

Lo somni és una composició que recull els esdeveniments del temps en què va ser escrita, on es narren uns fets històrics convulsos que van afectar directament el seu autor i on es barreja realitat i ficció, on el Bernat Metge històric, notari al servei de la Corona catalana i personatge vinculat als alts estaments de la cancelleria del seu temps, en el llibre apareix també amb la màscara del Bernat literaturitzat, el Bernat que veu i parla amb l'esperit del rei Joan i els altres personatges que venen de la ultratomba a explicar-li un seguit de fets amb determinada intencionalitat. Una barreja de realitat i ficció bastida amb molta cura i

amb l'estil propi d'un gran coneixedor de la literatura del seu temps.

Lo somni explica una aparició que té el Bernat literari mentre somnia, amb la presència de tres personatges, Joan I, Tirèsies i Orfeu, cadascun d'ells amb una funció determinada i que li han de transmetre uns determinats missatges. La trobada sobrenatural en el somni és un recurs que ja s'havia fet servir en altres textos, la Bíblia, entre d'altres. L'acció del llibre parla del decés del rei Joan I, però Bernat dubta que hagi mort, perquè se li apareix i ell creu que és viu. L'espai temporal del relat seria entre la mort del monarca i fins que arriba el seu cos –va morir als boscos de Foixà el capvespre del 19 de maig de 1396– durant la nit del divendres 26 al 27 de maig de 1396, amb el personatge del Bernat a la presó, tot i que no ens consta que el Bernat històric hagués arribat a ingressar a la presó, més aviat hi ha motius per creure que mai no hi va arribar a ser. Per tant, davant d'un empresonament que no s'hauria produït, estem davant d'una ficció literària, davant d'un text literari que agafa la realitat i la manipula. El Bernat de *Lo somni* no és una reproducció mimètica del Bernat Metge escriptor perquè Bernat està integrat en una ficció i recreació literària, sotmesa a la intencionalitat de l'escriptor Bernat Metge.

Ens trobem doncs amb un text molt treballat, de composició molt calculada i amb multitud de fonts, però Metge inclou tots els materials en un únic text. És un diàleg en prosa, llatinitzant però amb una redacció de claredat considerable amb diversitat de registres –elevat quan parla amb l'esperit de Joan I, més distès i col·loquial quan parla amb Tirèsies per burlar-se'n o oposar-se a algunes consideracions que li fa sobre les dones i els seus defectes–. Amb aital procedir Metge demostra tenir una gran capacitat de domini del material que va confegint i fa

una composició que, en paraules dels estudiosos de la seva obra, és d'orfebreria literària on no es noten els cosits, atès el volum de fonts i la diversitat de registres emprats. Prova d'això és que el rei Martí –Martí l'Humà– quedà impressionat al llegir *Lo somni*, recitat que li fou per Ramon Savall, segons la carta que li envià, de data 28 d'abril del 1399, on li diu que li trameti l'obra al més ràpid que pugui. Com a fonts de les quals Bernat extreu els diversos retalls que li permeten construir els quatre diàlegs, tenim les explícites, entre les quals les *Quæstions Tusculanes*, de Ciceró, i *Dels dits i fets memorables*, de Valeri Màxim.

Així mateix, d'Ovidi se citen unes *Epístoles* i es fa un resum de les *Metamorfosis*; de Petrarca es fan servir l'*Àfrica* i el *Secretum*, i els *Remeis de cascuna fortuna*. Del *Corbaccio*, de Boccaccio, Metge se'n serveix perquè Tirèsies engegui una diatriba contra les dones, titllades de repulsiuament vicioses. Però Metge també demostra que té coneixement de les Escripures, de vides de sants, dels escrits dels doctors de l'Església, així com d'Aristòtil. Aquest doble registre clàssic i escolàstic respon a un esquema cultural força generalitzat als ambients vinculats amb la reialesa de la Corona d'Aragó de l'època del pas dels segles XIV al XV.

Tota aquesta eloqüència Bernat Metge la plasma en els quatre llibres en què es divideix *Lo somni*, els dos temes principals del qual són la immortalitat de l'ànima i l'amor.

Recordem-los breument. En el llibre I Metge es troba empresonat injustament, cau en un son profund i se li apareixen tres personatges, el rei Joan I, que havia mort feia poc, Tirèsies, endeví, i Orfeu, músic. En aquest apartat es parla sobre la immortalitat de l'ànima, a través dels arguments de Joan I, que en fa unes consideracions generals, resumeix la doctrina dels filòsofs antics sobre l'ànima: ha estat creada per Déu, és substància espiritual, pròpia, dona vida al cos, és racional i immortal i és convertible en bé i en mal. Metge pregunta sobre l'ànima dels animals, que creu igual a la dels homes.

En el llibre II fa quatre preguntes al rei: quina ha estat la causa de la seva mort sobtada; quina és la situació actual del rei; per què se li ha aparegut; i qui són els homes que acompanyen el rei. En el llibre III s'hi desenvolupa el parlament d'Orfeu, que explica el seu descens

als inferns per rescatar Eurídice i la seva mort; i el parlament de Tirèsies, que maleeix les dones i l'amor i censura Metge perquè estima una dona.

Finalment, en el llibre IV Bernat replica Tirèsies, fa un elogi de les dones, en què exclou la Verge Maria, elogia dones famoses de l'antiguitat i sis reines catalanes i fa una invectiva contra els homes. Tirèsies recorda que les dones

mortalitat de l'ànima serveix per dir que Déu existeix, que Jesús és fill de Maria Immaculada –la posició sobre la Verge del rei Martí– que ha vingut a salvar els pecadors i si es converteixen aniran a la vida eterna promesa des dels temps antics pels sants i profetes. I negar la immortalitat de l'ànima és negar l'existència mateixa de Déu.

Aquestes aportacions literàries religioses segles després, en un altre context històric i literari, les tornaria a plantejar el dominic sant Vicent Ferrer, mestre de l'oratória religiosa i apologètica. En un altre sentit oposat a aquest hi hauria una lectura oculta, diguem-ne criptoepicúria, de posar en dubte aquesta lectura moralment profitosa. Posaria en qüestió si realment el personatge de Bernat accepta i creu de veritat els ensenyaments de la fe i de la doctrina catòlica que se li fan des del més enllà i al qual se li demana un compromís ferm sobre els grans temes de la immortalitat de l'ànima. Perquè una cosa és l'opinió de Metge i una altra de diferent és la creença i la certesa absoluta d'allò que se li explica. També s'ha parlat del paper de Metge com a defensor de la monarquia enfront de les ciutats, que cada vegada reclamaven més poder enfront del rei: no oblidem que el tan esmentat pactisme dels catalans ve d'èpoques remotes, com la de Bernat Metge, on els braços de les ciutats, de l'església i dels nobles pactaven amb el rei certs beneficis i privilegis, drets i deures, i el monarca ho havia de respectar. I el rei, en prendre possessió del càrrec havia de

jurar fidelitat a les constitucions, usos, costums i altres drets de Catalunya, ordenació jurídica de l'època. Això ho explica molt bé Jaume Vicens i Vives, en el seu magnífic assaig esdevingut obra de referència de la historiografia contemporània *Notícia de Catalunya*. Pensem que Metge, arran del procés judicial es va veure desposseït dels càrrecs i, en definitiva, de la seva feina. És *Lo somni* una demanda de feina? Potser sí.

N'hi ha prou de considerar *Lo somni* com un text ben estructurat i pensat fins i tot en els seus mínims detalls, que fa una reflexió sobre l'existència humana, com Ciceró i altres clàssics s'havien plantejat molts segles abans. Fem nostra l'opinió de la cateòrica Lola Badia sobre *Lo somni* com un diàleg, un gran diàleg que juga totes les cartes que li permet aquest gènere, i per tant, sense poder fer-ne una lectura obligatòria d'un únic sentit, perquè els diàlegs en permeten moltes, de lectures. Lectures, això sí, fetes sàviament i amb refinada subtileza. ✱

Tirèsies, en qui somnia Bernat Metge, pintat per Heinrich Füssli ARXIU

han fet mal als homes i recomana a Metge que només estimi Déu. Metge, finalment, es desperta del somni, desconsolet, però, perquè es resisteix a acceptar les pressions morals de Tirèsies.

Pel que fa als sentits de *Lo somni*, no n'hi ha un de sol i els estudiosos n'han proposat diversos: un en què *Lo somni* serviria com a text moralment profitós, que segueix l'ortodòxia religiosa del seu temps perquè la matèria religiosa, teològica i espiritual hi està ben explicada, al servei divulgatiu dels fidels i contemporanis de l'època. La im-

**Dos temes:
l'amor i la
immortalitat
de l'ànima**